

บทที่ 2

ความเป็นมาของพระพุทธรูปทรงเครื่อง

ความหมายและรูปแบบ

หลักฐานจากอินเดีย

คติและความหมายในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในอินเดีย เกิดเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องฐานะของของพระพุทธเจ้าเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งเคยเชื่อกันว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นเพียงมนุษย์ธรรมดาที่ได้สะสมบารมีไว้มากจนสามารถบรรลุพระโพธิญาณได้

ราวพุทธศตวรรษที่ 4 นิยามมหาสังฆิกะซึ่งต่อมาพัฒนาเป็นนิยามมหายาน มีความเชื่อเรื่องพระพุทธเจ้าที่แตกต่างไปจากเดิม คือ เชื่อว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ และยกย่องให้พระองค์เป็นมหาบุรุษหรือโลกุตตร ผู้พ้นจากกิเลสทั้งปวง พระสรีระของพระองค์ การดำรงพระชนม์อยู่ และอานุภาพของพระองค์ไม่มีที่สิ้นสุด มีญาณรับรู้ความไม่เกิดอีก กล่าวโดยสรุปได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอยู่ในภาวะเหนือมนุษย์¹

จากการที่พุทธศาสนิกชนเชื่อกันว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นโลกุตตร เป็นผู้อยู่ในภาวะเหนือมนุษย์แล้วยังยกฐานะของพระพุทธเจ้าให้เท่าเทียมกับมหาบุรุษ ดังปรากฏหลักฐานการปลงศพของพระพุทธเจ้าที่จัดขึ้นเหมือนการปลงศพของมหาบุรุษเหนือมหากษัตริย์ ในมหาปรินิพานสูตรพระพุทธเจ้าทรงมีฐานะเป็นจักรวาทีน หรือจักรพรรดิของจักรวาล ซึ่งมักทำให้นึกกันไปว่าพระพุทธเจ้าทรงครองอาณาจักรนิพพาน ราวกับว่านิพพานเป็นสวรรคตชั้นหนึ่ง²

ด้วยเหตุที่ว่าพระพุทธเจ้ามีฐานะเป็นจักรวาทีน จึงมีการถวายเครื่องทรงกษัตริย์เพื่อประดับตกแต่งพระพุทธรูปเป็นพุทธรูชา ดังปรากฏในคัมภีร์ลิลิตวิสูตรของนิยามมหาสังฆิกะว่ามีการถวายเครื่องทรงและเครื่องประดับที่ทำด้วยทองคำแด่พระพุทธเจ้าแบบเดียวกับที่ถวายกษัตริย์

¹ ผาสุข อินทราวุธ , พุทธศาสนาและประติมานวิทยา (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2530) , 79.

² Dorothy H. Fickle. “ Crowned Buddha Images in Southeast Asia ,” ใน ศิลปะและโบราณคดีไทย เล่ม 1 (ปราณบุรี : โรงพิมพ์ศูนย์กลางทหารราบค่ายธนรัตน์ , 2517) , 93.

และยังมีการถวายเครื่องเพชรพลอย กะบังหน้า และอาภรณ์แก่พระพุทธรูป แม้เมื่อครั้งหลวงจีนเหียนจั่งเดินทางจาริกแสวงบุญ ระหว่าง พ.ศ.1172 - 1188 ได้พบการสวมเครื่องทรงให้กับพระพุทธรูปในสถานที่ต่าง ๆ กัน รวมทั้งที่พุทธคยาด้วย³

ลักษณะการบูชาพระพุทธรูปด้วยการถวายเครื่องทรงกษัตริย์ คงนำไปสู่การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องแบบกษัตริย์ตามคติพุทธศาสนาหายาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคติวัชรยาน ซึ่งนิยามนับถือกันทั่วไปในอินเดียสมัยราชวงศ์ปาละ-เสนะ บางครั้งพระพุทธรูปทรงเครื่องมีขนาดเล็กเป็นพระพิมพ์ คงเป็นของที่ระลึกสำหรับนักจาริกแสวงบุญที่มีมากในระยะนั้น ซึ่งมักจะไปเยือนสังเวชนียสถานที่สำคัญต่าง ๆ ตามพุทธประวัติ จึงนิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องแปดปางที่ประกอบไปด้วยสัญลักษณ์ของสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนาต่าง ๆ

รูปแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะอินเดีย เริ่มครั้งแรกในสมัยคุปตะเป็นพระพุทธรูปที่มีการสวมเครื่องทรงแบบพระมหากษัตริย์และสามารถถอดออกได้⁴ หลังจากมีการสร้างพระพุทธรูปที่อาจหมายถึงพระโพธิสัตว์ (พระพุทธรูปก่อนการตรัสรู้) ได้ด้วยโดยไม่มีการแยกความแตกต่างให้เห็นชัดเจนมาก่อน พระพุทธรูปทรงเครื่ององค์แรกที่พบในศิลปะอินเดีย เป็นพระพุทธรูปองค์ที่แตกต่างไปจากพระพุทธรูปองค์อื่นตรงที่สวมกรงศอทับบนจีวรห่มเฉียงเท่านั้น พบที่เมืองมคธในแคว้นพิหาร อาจกำหนดได้ว่ามีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 และนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมาได้มีการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องอยู่เสมอในศิลปะอินเดียแบบปาละ จนปรากฏพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะอินเดียอยู่เป็นจำนวนมาก การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะอินเดีย ไม่มีการกำหนดว่าจะต้องสร้างเป็นพระพุทธรูปปางใดหรือตามพุทธประวัติตอนใด จึงอาจพบพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืนแสดงปางประทานอภัย ปางประทานพร และปางแสดงธรรม หรือพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ หรือขัดสมาธิเพชร แสดงปางประทานอภัย หรือปางมารวิชัย หรือปางปฐมเทศนาก็ได้ พระพุทธรูปทรงเครื่องที่นิยมสร้างในศิลปะอินเดียสมัยปาละ⁵ อาจแยกประเภทตามวัสดุสำคัญที่ใช้การสร้างได้เป็น 2 ประเภท คือ พระพุทธรูปทรงเครื่องศิลา และพระพุทธรูปทรงเครื่องสำริด ซึ่งลักษณะการสร้างมีรูปแบบที่แตกต่างกันไป อาทิเช่น

พระพุทธรูปทรงเครื่องแปดปาง แกะสลักจากศิลา นิยมทำเป็นรูปพระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดใหญ่อยู่ตรงกลาง สวมเครื่องทรงเฉพาะมงกุฏ กุณฑล และกรงศอ ตามแบบศิลปะปาละ

³ Ibid. , 94 .

⁴ Ibid . , 100.

⁵ หม่อมเจ้าสุภัทราวดี ดิศกุล , ศิลปะอินเดีย เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา , 2519) , 155-156 .

ที่พบทั่วไปในประติมากรรมรูปเคารพอื่น ๆ เช่น พระโพธิสัตว์ และล้อมรอบด้วยพระพุทธรูปขนาดเล็กปางต่าง ๆ พระพุทธรูปทั่วไป คือ ครองจีวรเรียบไม่มีเครื่องประดับ และพระพุทธรูปทรงเครื่อง อาทิเช่น พระพุทธรูปแปดปาง จากบริติช มิวเซียม (ภาพที่ 1) แสดงภาพพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับนั่งสมาธิเพชรอยู่บนฐานบัวคว่ำบัวหงาย)ฐานปัทม์ (พระหัตถ์ขวาแสดงปางมารวิชัย พระพักตร์กลม อวบอิม ทรงสวมจีวรห่มเฉียงที่มีกรรองศอสวมทับอยู่ด้านบน เครื่องทรงของพระพุทธรูปมีการประดับด้วยมงกุฎที่มีกะบังหน้าเป็นรูปสามเหลี่ยมประดับลวดลาย ขอบล่างเป็นจุดกลมขนาดเล็กลงไปกับขอบมงกุฎ ด้านข้างทั้งสองของมงกุฎมีรูปดอกไม้ประดับสวมกุดนวลเป็นรูปดอกไม้ขนาดเล็ก และกรรองศอ 2 เส้น เส้นหนึ่งทำลายเม็ดกลมในเส้นคู่ขนาน ส่วนเส้นล่างเป็นลายวงโค้งคล้ายก้านขด ที่ด้านข้างทั้งสองด้านและด้านบน เป็นรูปพระพุทธรูปไม่ทรงเครื่องแสดงปางต่าง ๆ ตามพุทธประวัติ ตั้งแต่ทรงประสูติจนถึงเสด็จปรินิพานอีก 7 ปาง รวมทั้งหมดจึงเป็นพระพุทธรูป 8 ปาง⁶

ภาพที่ 1 พระพุทธรูปแปดปาง ศิลปะอินเดียสมัยปาละ บริติช มิวเซียม กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ
ที่มา : David L. Snellgrove , The Image of The Buddha (London : Serindia Publications , 1978) , pl.278.

⁶ ศี ญกตนะนนท์ , “คตินิยมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสมัยอยุธยา ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2532) , 39-40.

นอกจากนี้ ยังพบการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง 5 องค์ (ภาพที่ 2) เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่ององค์ใหญ่ตรงกลาง ประทับยืนบนฐานบัวคว่ำบัวหงาย (ฐานปัทม์) มีรูปบุคคลผู้หญิงขนาดเล็ก และของอุทิศอยู่ที่ข้างฐาน ยกพระหัตถ์ขวาแสดงปางประทานอภัย พระหัตถ์ซ้ายถือชายจีวรทรงสวมกระบังหน้ากุนทล และกรองศอ คล้ายกับองค์ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ที่ด้านข้างด้านล่างเป็นรูปพระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดเล็กประทับยืนแสดงปางโปรดช้างนาฬาคีรี (ด้านซ้าย) และเสด็จลงจากดาวดึงส์ (ด้านขวา ด้านข้าง) ด้านบนเป็นรูปพระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดเล็กประทับนั่งแสดงปางสมาธิ (ด้านซ้าย) และปางมารวิชัย(ด้านขวา) ด้านบนเป็นรูปเจดีย์แสดงปางปริณิพาน พระพุทธรูป 5 องค์นี้ ไม่ค่อยปรากฏในศิลปะปาละ อาจเป็นที่นิยมอาจสร้างในพุทธศาสนาลัทธิวัชยาน⁷

ภาพที่ 2 พระพุทธรูปทรงเครื่อง 5 องค์ ศิลปะอินเดียสมัยปาละ จากแคว้นพิหาร
ที่มา : Susan L.Huntington , The Pala-Sena School of Sculpture (Neterland : Laide , 1984) , pl.152.

⁷ ศศิ ยุกตะนันท์ , คตินิยมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสมัยอยุธยา , 40.

ส่วนรูปแบบที่มีเพียงพระพุทธรูปทรงเครื่ององค์เดียว (ภาพที่ 3) หรือบางครั้งมีรูปบุคคลขนาดเล็กประกอบที่ด้านข้าง นิยมหล่อด้วยสำริด และมีแผ่นหลังคล้ายประติมากรรมนูนต่ำประกอบเป็นรูปซุ้ม หรือลวดลายอื่น ๆ เช่น เปลวไฟ ดังตัวอย่างพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืน พระหัตถ์ขวาแสดงปางประทานอภัยพระหัตถ์ซ้ายถือชายจีวร มีการทรงเครื่องแบบเดียวกับพระพุทธรูปทรงเครื่องที่สลักด้วยศิลา แต่การประดับดอกไม้ด้านข้างมงกุฎมีการทำผ้าห้อยพลี้วไหว คล้ายการผูกโบว์ และกมลทลที่มีการตกแต่งคล้ายพวงดอกไม้ห้อยระย้าจากพระกรรณ

ภาพที่ 3 พระพุทธรูปทรงเครื่อง สำริด ศิลปะอินเดียนสมัยปาละ จากแคว้นพิหาร
ที่มา : Susan L. Huntington , pl.71.

คติและรูปแบบการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องจากอินเดียในพุทธลักษณะและการประดับต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ เป็นที่นิยมสร้างในดินแดนอื่นที่พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ไปถึง โดยเฉพาะในดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น เขมร พม่า และดินแดนไทย

หลักฐานจากศิลปะในประเทศไทยใกล้เคียง

ประเทศกัมพูชา

การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องของกัมพูชาหรือเขมร คงมีคติความเชื่อและความหมาย การสร้างที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจากการผสมผสานของศาสนาพุทธมหายาน กับลัทธิเทวราชา ของเขมร ซึ่งเจริญร่วมกันมาโดยตลอด

คติความเชื่อลัทธิเทวราชา เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 โดยมี วัตถุประสงค์เพื่อประกาศอิสรภาพต่ออาณาจักรชวา และรวมอาณาจักรเขมรให้เป็นอันหนึ่งอัน เดียวกัน ลัทธินี้พระราชาก็ทรงกลายเป็นสมมติเทพ เป็นส่วนหนึ่งของพระอิศวร พระมหากษัตริย์ จะสร้างศิวลึงค์ขึ้นเป็นที่สถิตของธรรมะของพระองค์ ซึ่งร่วมในอาตมอันของพระอิศวร ศิวลึงค์อัน คักดิ์สิทธิ์นี้จะเป็นเสมือนหลักของเมือง โดยเชื่อว่ารับจากพระอิศวร สื่อเชื่อมระหว่างพระเจ้ากับ มนุษย์ คือ พราหมณ์ ผู้ซึ่งจะเป็นผู้มอบให้กับกษัตริย์ พิธีนี้จะเกิดขึ้นบนภูเขาอันศักดิ์สิทธิ์ ณ ศูนย์กลางของเมืองหลวง⁸

ลัทธิเทวราชานี้เองที่ทำให้กษัตริย์กลายเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ จะต้องมีการสร้างศาสน สถานเพื่ออุทิศให้พระองค์ โดยจะเป็นศูนย์กลางของจักรวาล พระมหากษัตริย์จะทรงเข้าไปร่วมกับ รูปสลักที่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้ติดต่อกับโลกของพระเจ้า ก่อให้เกิดลัทธิบูชาบุคคล มีการสร้างศาสน สถานหรือประติมากรรมแทนตัวบุคคลทั้งที่อุทิศให้กับบุคคลที่ตายไปแล้ว หรือเพื่อผู้มีชีวิตอยู่ เช่น ในสมัยของพระเจ้าอินทรวรมันที่ 1 (พ.ศ.1430-1432) ทรงโปรดฯให้สร้างปราสาทพระโค เพื่อ ประดิษฐานประติมากรรมฉลองพระองค์ของบรรพบุรุษ โดยสร้างเป็นเทวรูปในศาสนาพราหมณ์ ไศวนิกายนอกจากนี้ยังสร้างปราสาทบากอง เพื่อประดิษฐานศิวลึงค์อินทเรศวร เพื่อแสดงความ เป็นเทวราชาของพระองค์เอง ลัทธิบูชาบุคคลได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากในการปกครองของเขมร ในขณะที่เดียวกันก็เข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพุทธศาสนาด้วย ดังเช่นในสมัยพระเจ้าราเชนทรวรมัน (พ.ศ.1487-1511) ปราบกฏหลักฐานจารึกว่าพระองค์ได้พระราชทานรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และนางปรัชญาปารมิตา ไปประดิษฐานในพุทธสถานแห่งหนึ่ง แสดงให้เห็นว่าศาสนาพุทธได้เข้ามา มีบทบาทสำคัญกับลัทธิเทวราชาและมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ที่ เปลี่ยนจากลัทธิเทวราชามาเป็นพุทธราชา⁹

จากการผสมผสานกันตามความเชื่อทางศาสนา ทั้งพุทธศาสนาและศาสนา พราหมณ์ ดังปรากฏเป็นหลักฐานจารึกประติมากรรม และสถาปัตยกรรม ทำให้เกิดการพัฒนา

⁸ George Coedes , *Angkor* (Singapore : Oxford University Press , 1953) , 30.

⁹ *Ibid.* , 31-36.

รูปแบบของพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะกัมพูชา ในระยะแรกคงมีการทรงเครื่องประดับแค่มงกุฎหรือศิราภรณ์ (เครื่องประดับศีรษะ) เพียงอย่างเดียว และมีลักษณะเหมือนศิราภรณ์ของเทวรูปในสมัยเดียวกัน¹⁰ เพื่อให้พระพุทธรูปทรงเครื่องมีความเป็นตัวแทนของกษัตริย์ ซึ่งตรงกับคติความเชื่อเรื่องการบูชาบุคคล ในลัทธิเทวราชา พระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะเขมร เริ่มปรากฏรูปแบบในช่วงศิลปะแบบนครวัด (พ.ศ.1650-1720) เช่น พระพุทธรูปนาคปรกทรงเครื่อง ที่พบจากบริเวณเมืองศรีโสภณ (ภาพที่ 4) เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ ขนาดนาคสองปล้องเบื้องล่าง พระพักตร์เหลี่ยมมน หน้าข้างเป็นสันอย่างชัดเจน องค์พระพุทธรูปดูคล้ายกับไม่มีอะไรปกคลุม และให้ความสำคัญกับการประดับเครื่องทรง

ภาพที่ 4 พระพุทธรูปปางสมาธิ ทรงเครื่อง นาคปรก จากบริเวณเมืองศรีโสภณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
กรุงพนมเปญ ศิลาทราย ศิลปะแบบนครวัด พ.ศ.1650-1720

ที่มา : หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , ศิลปะขอม (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง , 2547) , 156.

ลักษณะการทรงเครื่อง คือ สวมศิราภรณ์และเครื่องทรงแบบเดียวกับประติมากรรมในศาสนาพราหมณ์¹¹ เป็นยุคแรกที่ปรากฏหลักฐานการประดับศิราภรณ์อย่างเต็มที่ คือ รัตเกล้า(หรืออุษณิษะทรงรัตเกล้า) กะบังหน้า มงกุฎทรงกรวยสูงสวมอยู่เหนือพระเศศาตัก สวมกุดนวลรูปตุ้มที่ปลายพระกรรณทั้งสองข้าง ลักษณะของกะบังหน้าเหมือนกับที่ปรากฏในกลุ่มเทวรูปร่วมสมัยกัน

¹⁰ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , ศิลปะขอม (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง , 2547) , 157.

¹¹ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , ประติมากรรมขอม (พระนคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์ , 2515) , 53.

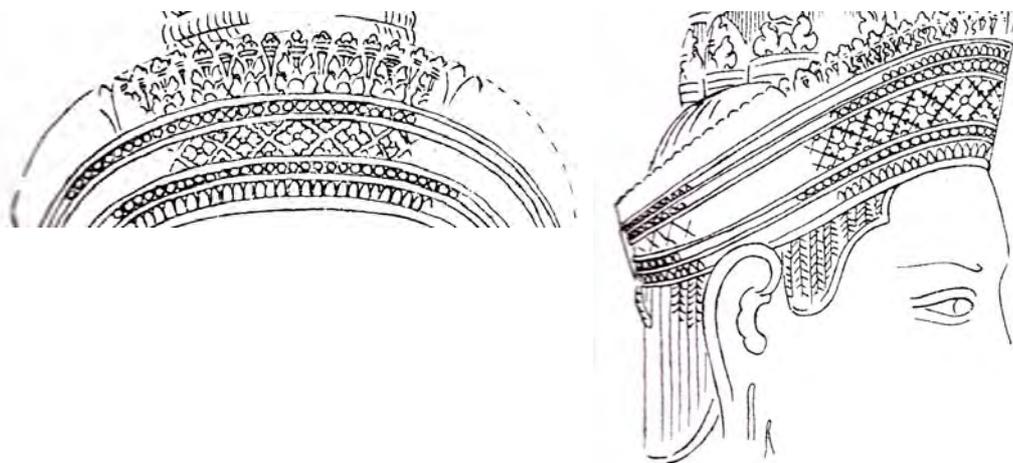
คือ ขอบตัดตรง แถบลายตรงกลางซึ่งบรรจุลายดอกชื่อกดอกซ้อนมีขนาดใหญ่ที่สุด แถบลายขนามีขนาดเล็กกว่า โดยนิยมทำแถบลายขนาด้านล่าง 2 แถว แถวด้านล่างสุดบรรจุแถบลายสามเหลี่ยมขนาดเล็ก แถบลายที่ถัดขึ้นมาและที่ด้านบนสุดอีกหนึ่งแถวบรรจุลายลูกประคำและด้านบนสุดของกะบังหน้า คือ แถบลายสามเหลี่ยมขนาดเล็ก บางครั้งปรากฏลวดลายดอกไม้หรือลายทรงสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนที่กลางกะบังหน้า ในตอนปลายศิลปะแบบนครวัดกะบังหน้าเปลี่ยนเป็นรูปมงกุฎและโค้งลงเหนือขมับทั้ง 2 ข้าง กะบังหน้าผสมอยู่กับมงกุฎทรงกรวยค่อนข้างสูง ลวดลายดอกไม้ก็เริ่มปรากฏมีขึ้น¹² ส่วนพระเกศานั้นปรากฏอยู่ที่ด้านข้างขมับทั้งสองของพระพุทธรูปเท่านั้น และยังมีไรพระศกด้วย (ภาพที่ 5 , ภาพลายเส้นที่ 1)

ภาพที่ 5 พระพุทธรูปขนาดปรกจากบริเวณเมืองศรีโสภณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ศิลปทราทย
ศิลปะแบบนครวัด พ.ศ.1650-1720

ที่มา : สุภัทรดิศ ดิศกุล , หม่อมเจ้า .**ศิลปะขอม** (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2547) , 155.

¹² หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , **ศิลปะขอม** , 138.

ภาพลายเส้นที่ 1 ลวดลายประดับกะบังหน้า(ซ้าย) และพระเกศาที่ด้านข้างขมับทั้งสองมีโรพระศก(ขวา)
ที่มา : สุภัทรดิศ ดิศกุล ,หม่อมเจ้า . ศิลปะขอม (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง , 2547) , 208.

ภาพที่ 6 พระพุทธรูปปางสมาธิ ทรงเครื่อง นาคปรก สำริด ศิลปะเขมร แบบนครวัด พุทธศตวรรษที่ 17-18
ที่มา : Khun Samen , The New Guide to the National Museum - Phnom Penh (Phnom Penh : Ariyathoar , 2006) , pl.29 .

ในศิลปะเขมร แบบบายน (พ.ศ.1720-1780) การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องนิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดปรกที่หล่อด้วยสำริด (ภาพที่ 6) และสลักเป็นภาพปูนดำ¹³ พระพักตร์พระพุทธรูปค่อนข้างเหลี่ยมมน พระนลาฏกว้าง มีการสวมเครื่องประดับทั้งมงกุฎที่มีกะบังประดับลายภายในเส้นขนานด้วยลายแบบกลีบดอกไม้แทนลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน สวมกุดชฎรูปตุ้มทรงกรวย คล้ายกลีบบัวปลายแหลมมน และกรองศอแบบแผ่นใหญ่ ประดับด้วยลายรักร้อย มีตัวห้ามกรองศอรูปดอกไม้อยู่ตรงกลาง และตกแต่งด้านล่างกรองศอด้วยพู่ห้อยระย้า ทับบนจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิเป็นแผ่นแบนใหญ่อยู่ใต้กรองศอ สวมพารุัดที่ประดับด้วยลายดอกไม้หรือลายประจำยาม และสวมทองพระกร และทองพระบาท

ส่วนการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดปรกจากศิลาใกล้สลักเป็นพระพุทธรูปครองจีวรแบบเรียบ และพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืนก็เป็นที่นิยมสร้างมากขึ้น และนิยมสร้างต่อมาในศิลปะแบบหลังบายน พระพุทธรูปยืนมักแสดงปางวิตรรกะมุทรา หรือปางปฐมเทศนา และปางประทานอภัยทั้งสองพระหัตถ์ ซึ่งนิยมสร้างมาก่อนแล้วในศิลปะแบบทวารวดีในประเทศไทย เครื่องทรงขององค์พระมีการตกแต่งเครื่องประดับและลวดลายที่รัดคอด และชายสบงด้านหน้ามีลวดลายเครื่องประดับมากยิ่งขึ้น¹⁴ (ภาพที่ 7) นอกจากนี้ ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 นิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องที่ประกอบกับรูปเคารพอื่น เช่น พระโพธิสัตว์และนางปรัชญาปารมิตาเป็นประติมากรรม 3 องค์เรียงกัน (ภาพที่ 8) อาจมาจากคติความเชื่อในเรื่องรัตนตรัยมหายานในพุทธศานามหายาน ซึ่งอยู่ในลัทธิมาชยิกะ และโยคจารย์ของพุทธศานามหายาน¹⁵ รับกับคติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องที่เกิดจากลัทธิเทวราชผสมผสานกับความเชื่อในพุทธศานามหายาน

ต่อมาในช่วงศิลปะสมัยหลังบายน พระพุทธรูปทรงเครื่องมักเป็นพระพุทธรูปยืนเหมือนกับในศิลปะแบบบายน แต่มีเครื่องประดับมากขึ้น¹⁶ ซึ่งต่อมาก็รับเอารูปแบบศิลปะแบบอยุธยา ในเรื่องเครื่องทรงและเครื่องประดับที่มีองค์ประกอบและลวดลายแบบอยุธยา แต่พระพักตร์ยังคงแสดงถึงศิลปะแบบเขมร ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-23 เป็นต้นไป

¹³ หม่อมเจ้าสุภัทรรดิศ ดิศกุล , ประติมากรรมขอม , 109.

¹⁴ หม่อมเจ้าสุภัทรรดิศ ดิศกุล , ศิลปะขอม , 159.

¹⁵ Dorothy H. Fickle, *Crowned Buddha Images in Southeast Asia*, 133 .

¹⁶ หม่อมเจ้าสุภัทรรดิศ ดิศกุล , ศิลปะขอม , 162.

ภาพที่ 7 พระพุทธรูปทรงเครื่อง แสดงปางวิตรรกะหรือปางประทานอภัยสองพระหัตถ์ สำริด ศิลปะเขมร
แบบบายน พุทธศตวรรษที่ 18

ที่มา : Khun Samen , The New Guide to the National Museum - Phnom , pl.25 .

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 8 พระพุทธรูปรัตนตรัยมหายาน ทรงเครื่อง สำริด ศิลปะเขมร แบบบายน พุทธศตวรรษที่ 18
ที่มา : Khun Samen , The New Guide to the National Museum - Phnom Penh , pl.42 .

ประเทศพม่า

การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะพม่า นิยมสร้างพระพุทธรูปที่ทรงเครื่องอย่าง กษัตริย์พบมากในบริเวณรัฐฉาน และบริเวณที่อยู่ของชาวลัวะ มักเรียกพระพุทธรูปทรงเครื่องแบบนี้ว่า “ชมภูบดี”¹⁷ บ้างก็เรียกว่า “Zabupati” เป็นชื่อที่กลุ่มชาวพม่าชานานามพระพุทธรูปทรงเครื่อง และยังมีการเรียกที่ต่างกันไปตามกลุ่มชน¹⁸ โดยชื่อชมภูบดี หมายถึง องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยตรง ผิดไปจากทางไทยที่ใช้ชื่อนี้เรียกกษัตริย์ผู้ที่พระพุทธรูปทรงเครื่องเป็นพระเจ้าราชาธิราชปราบความทมิฬของพระยาชมภูบดี และพระองค์ทรงแสดงธรรมโปรดพระยาชมภูบดีจน ออกบวช¹⁹ แต่อย่างไรก็ตาม ที่มาของชื่อชมภูบดีในพม่าก็คงเป็นเช่นเดียวกับที่ปรากฏในสมัยไทย การเรียกชื่อที่แสดงความหมายถึงพระองค์พระพุทธรูปเจ้าโดยตรง อาจเป็นการเข้าใจไม่ตรงกันในการ เรียกชื่อ แต่เชื่อกันว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างกษัตริย์ดังกล่าว สร้างตามตำนานในชมภูบดีสูตร ที่ปรากฏเฉพาะในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น ไทย พม่า ลาว ในพม่าปรากฏตำนานเรื่องพระยาชมภูบดีนี้ ในคัมภีร์พุทธศาสนาภาษาอมฤต ๒ ฉบับ เป็น หนังสือที่กล่าวถึงเรื่องของพระยาชมภูบดีกับการตอบปัญหา ที่มีการอ้างถึงพระพุทธรูป พระอินทร์ และพระยาชมภูบดี แต่มีผู้แย้งความเชื่อเรื่องการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องตามชมภูบดีสูตรของ พม่าว่า พุทธศาสนาในพม่าสมัยหลังได้นำการสร้างพระโพธิสัตว์ที่สวมเครื่องทรงและเครื่องประดับ แบบกษัตริย์อย่างหุรามาใช้กับพระพุทธรูป แล้วอธิบายพระพุทธรูปทรงเครื่องในภายหลังว่าเป็น รูปพระพุทธรูปตามพุทธประวัติตอนปราบพระยาชมภูบดี ซึ่งไม่มีในพระไตรปิฎกของพุทธศาสนา ลัทธิเถรวาท²⁰ หรือวรรณคดีศาสนาในอินเดีย ลังกาหรือดินแดนมหายานทางตอนบนของอินเดีย²¹

แม้ว่าคติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในพม่าจะมีความเชื่อเฉพาะตัวแบบพุทธ ศาสนาลัทธิเถรวาทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ได้สร้างเสริมขึ้นมาภายหลังดังที่กล่าวมาแล้ว แต่สามารถพิจารณาคติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องจากที่มาของพระพุทธรูปลักษณะนี้ว่า อาจ เป็นการยอมรับรูปแบบและคติความเชื่อในช่วงแรกมาจากอินเดีย ที่ใช้เป็นรูปเคารพของทั้งลัทธิ เถรวาท และลัทธิมหายาน แต่เน้นไปที่ลัทธิมหายานมากกว่า เนื่องจากในช่วงประวัติศาสตร์

¹⁷ Umya , “ The Original of the Jambupati Image , “ Report of the Director of Archaeological Survey of Burma for the year ending Sept.’30 (1959) (Germany : University of Hamburg , [n.d.]) unpublished . 30.

¹⁸ ศศิ ยุกตະนันท์ , คตินิยมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสมัยอยุธยา , 49.

¹⁹ Dorothy H. Fickle , Crowned Buddha Images in Southeast Asia, 87.

²⁰ Ibid. , 88.

²¹ Ibid. ,185.

อินเดียสมัยราชวงศ์ปาละมีการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องจำนวนมาก แสดงให้เห็นว่ามหายานมีอิทธิพลมาก และคติความเชื่อตามพุทธศาสนาในมหายานก็ได้แพร่กระจายเข้ามาในดินแดนพม่าที่อยู่ข้างเคียงมาตลอด จนกระทั่งสมัยพระเจ้าอนิรุทธมหาราช (พ.ศ.1587-1620) พยายามกำจัดลัทธิมหายานต้นตอออกจากพม่า เพื่อให้พุทธศาสนานิกายหินยานกลายเป็นศาสนาประจำชาติ และมีอิทธิพลมากกว่า²² ดังนั้น คติความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะพม่าในช่วงแรก คงเป็นการรับอิทธิพลศาสนาจากอินเดียรูปพระพุทธรูปทรงเครื่องที่สร้างย่อมหมายถึง พระพุทธเจ้าที่อยู่ในภาวะเหนือมนุษย์ และจักรวาทิน

รูปแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะพม่า ได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดียสมัยปาละ เป็นสำคัญ แต่รับรูปแบบเครื่องทรงอย่างกษัตริย์เฉพาะมงกุฏและกรองศอ พระพุทธรูปทรงเครื่องนี้เป็นนิยมสร้างกันมากในพม่า ช่วงศิลปะสมัยพุกาม²³ ราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 18 ซึ่งมีรูปแบบที่แตกต่างกันไป เช่นเดียวกับพระพุทธรูปตามจารีตประเพณีหินยานในพม่า ทั้งพระพุทธรูปทรงเครื่องบูชาขนาดใหญ่ ขนาดเล็ก จนถึงพระพิมพ์ เช่น พระพิมพ์ทรงเครื่องจากเมืองศรีเกษตร และยังมีรูปแบบแตกต่างกันไปตามวัสดุที่ใช้สร้างพระพุทธรูปด้วย อาทิเช่น พระพุทธรูปทรงเครื่องศิลา เป็นประติมากรรมลอยตัวสลักด้วยศิลามีแผ่นหินเบื้องหลัง ตามแบบที่พบอยู่เสมอในศิลปะอินเดียสมัยปาละ มีทั้งพระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดใหญ่ตรงกลางห้อมล้อมไปด้วยรูปบุคคลขนาดเล็ก หรือทำเป็นพระพุทธรูปแปดปาง (ภาพที่ 9) ประกอบไปด้วยพระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดใหญ่ตรงกลาง ประทับนั่งขัดสมาธิราบบนฐานปัทม์ แสดงปางมารวิชัย ทรงสวมมงกุฏตามแบบศิลปะอินเดียสมัยปาละ พระพุทธรูปครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิสั้นเหนือพระถัน มีกรองศอสวมทับอยู่เหนือจีวร กรองศอมีลายเม็ดกลมหรือเม็ดประจำประดับอยู่ พระพุทธรูปทรงเครื่องประทับอยู่ระหว่างพระโพธิสัตว์ 2 องค์ คือ พระเมตไตรย และพระปัทมปาณี มีพระพุทธรูปไม่ทรงเครื่องแสดงปางต่าง ๆ อีก แปดปางล้อมรอบ ได้แก่ ด้านบนเป็นรูปเจดีย์ และพุทธประวัติตอนปริณิพพาน ที่ด้านซ้ายเป็นรูปพระพุทธเจ้าปางทรมานช้างนาฬาคีรี ปางปฐมเทศนา ประสูติ ส่วนที่ด้านขวาเป็นรูปพระพุทธเจ้าปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ปางยมกปาฏิหาริย์ และปางปาริไวยกะ

รูปแบบมงกุฏของพระพุทธรูปทรงเครื่องลักษณะนี้เคยปรากฏมาแล้วในศิลปะพม่าสมัยโบราณ พบหลักฐานที่เก่าที่สุดเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืน ที่เมืองศรีเกษตร²⁴ (ภาพที่ 10)

²² Ibid. , 88.

²³ Gordon H. Luce , Old Burma Early-Pagan Vol. I (New York : J.J. Augustin Publisher 1969) , 184 .

²⁴ Ibid. ,186.

ภาพที่ 9 พระพุทธรูปทรงเครื่อง ศิลปะพม่า สมัยพุกาม พบใกล้กับเจดีย์ซเวซิกอน (Swezigon) เมืองพุกามที่มา : Gordon H. Luce , Old-Burma Early - Pagan Vol. II (New York : J.J. Augustin Publisher , 1969) , pl.400 .

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 10 พระพิมพ์ พระพุทธรูปปางประทานอภัยทรงเครื่อง ศิลปะพม่าโบราณ จาก Shwr-nyaung-bin ridge ที่มา : Gordon H. Luce , Old Burma Early-Pagan Vol. II , pl. 424e .

ในสมัยพุกามนี้ ยังนิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องแบบองค์เดียว (ภาพที่ 11) แสดงปางมารวิชัย ประทับนั่งขัดสมาธิเพชรบนฐานปัทม์ ทรงสวมมงกุฎหรือกระบังหน้าทรงสูง สลักรูปชายผ้าห้อยตกลงมาหลังพระกรรณ และทรงสวมกรองศรรูปสามเหลี่ยมหันหัวลง ซึ่งถึงแม้จะแสดงลักษณะฝีมือช่างพื้นเมือง แต่ลักษณะทางด้านประติมานวิทยาแสดงถึงอิทธิพลอินเดียสมัยปาละอย่างชัดเจน นอกจากนี้พระพุทธรูปทรงเครื่องปางมารวิชัยแล้ว ยังพบพระพุทธรูปทรงเครื่องที่สลักจากศิลาที่แสดงปางอื่น ๆ เช่นเดียวกับพระพุทธรูปตามจารีตโดยทั่วไป²⁵ (ภาพที่ 12)

ภาพที่ 11 พระพุทธรูปทรงเครื่อง ศิลปะปะพม่า สมัยพุกาม พุทธศตวรรษที่ 16-18

ที่มา : Marie Gatellier , “ L'image du buddha dans la statuaire Birmanie , “ Arts Asiatiques XL , 1985) , pl. 36 .

ภาพที่ 12 พระพุทธรูปทรงเครื่อง ศิลปะปะพม่า สมัยพุกาม พุทธศตวรรษที่ 16-18

ที่มา : Gordon H. Luce , Old Burma Early - Pagan Vol. II , pl. 411d .

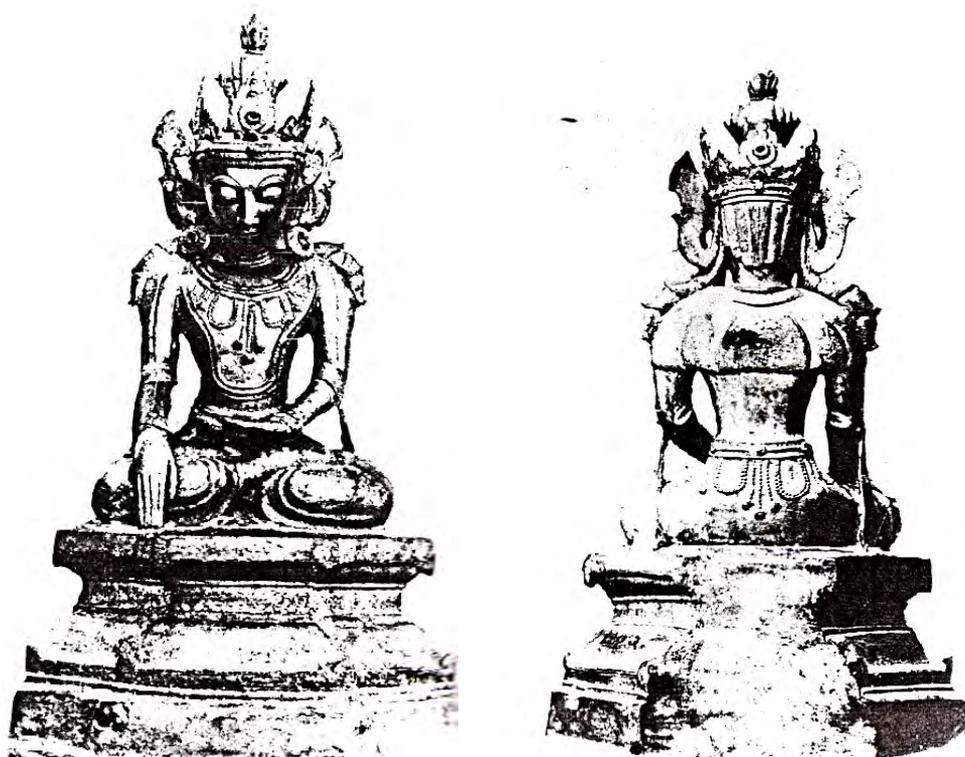
²⁵ ศศิ ยุกตะนันท์ , คตินิยมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสมัยอยุธยา , 49.

ส่วนพระพุทธรูปทรงเครื่องที่หล่อด้วยสำริด ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่ององค์เดียว มีทั้งแบบครองจีวรห่มคลุมและห่มเฉียง สวมมงกุฏ และกรองศอ ที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดียสมัยปาละเช่นเดียวกับพระพุทธรูปในวัสดูอื่น (ภาพที่ 13) แต่มีพระพุทธรูปบางองค์ที่สวมเครื่องประดับแบบพื้นเมืองที่ผิดแผกไปจากศิลปะปาละอันเป็นศิลปะต้นแบบที่นิยมสร้างกัน คือ มงกุฎที่ประกอบไปด้วยส่วนด้านหน้ารูปกลีบดอกไม้วางสามเหลี่ยม ด้านหลังเป็นยอดทรงสูง 2 ชั้น กุณฑลรูปกลมใหญ่มีพู่ห้อยระย้า กรองศอและสายสังวาลคล้องคลุมพระอุระ ที่ด้านหลังสวมรัตคด มีสายลูกประคำห้อยต่อลงมา บางองค์สวมเครื่องทรงที่มีสายสังวาลสองสายห้อยไขว้กันที่ตรงกลางพระอุระ คล้ายกับเครื่องทรงของกษัตริย์เขมร²⁶ (ภาพที่ 14)

ภาพที่ 13 พระพุทธรูปทรงเครื่อง สำริด พบที่วัด Patoyhamya เมืองพุกาม ศิลปะพุกาม
ที่มา : Gordon H. Luce , Old Burma Early - Pagan Vol. II , pl. 439a , b .

²⁶ หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ , ศิลปะจาม และศิลปะพม่าโดยสังเขป (นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2530) , 56 .

ภาพที่ 14 พระพุทธรูปทรงเครื่อง สำริด พบที่เจดีย์ Pahtodaw-gyi ศิลปะพุกาม
ที่มา : Gordon H. Luce, Old Burma Early - Pagan Vol. II, pl. 439c, d.

ในศิลปะพุกามสมัยหลัง สมัยเมืองอังวะหรือรัตนปุระ ราวพุทธศตวรรษที่ 22-24 พระพุทธรูปทรงเครื่องยังแสดงถึงศิลปะอินเดียแบบปาละสืบต่อมา²⁷ มีการตกแต่งเครื่องประดับพระพุทธรูปมากขึ้น และนิยมใช้ไม้เป็นวัสดุสำคัญในการสร้างองค์พระ มักสร้างเป็นพระพุทธรูปประทับนั่ง ปางมารวิชัย สวมมงกุฎทรงสูง ซ้อนหลายชั้นลดหลั่นกันขึ้นไป คล้ายกับมงกุฎของนางรำชาวมอญ สวมกุดชฎรูปห่าน กรองศอ สังวาล พาหุรัด และทองพระกร มีการประดับพระอังสะเป็นปีกตั้งขึ้น บางองค์มีจารึกที่สามารถกำหนดอายุการสร้างได้ และตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา พระพุทธรูปทรงเครื่องมักประดับประดาอย่างอลังการ เครื่องทรงที่สวมคล้ายเป็นพระภูษา(เสื้อผ้า)แขนสั้น สวมสนับเพลา มีลวดลายประกอบเต็มองค์ และประดับกระจกในส่วนต่างๆ ขององค์พระ แม้จะมีการประดับตกแต่งอย่างยิ่งใหญ่ ร่องรอยรูปแบบมงกุฎแบบศิลปะปาละก็ยังคงหลงเหลืออยู่ให้เห็นอยู่บ้าง

²⁷ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : มติชน, 2543), 318.

หลักฐานในดินแดนไทย

ศิลปะลพบุรี

ศิลปะลพบุรี หรือศิลปะขอมในประเทศไทย หมายถึง ศิลปะที่สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมขอมหรือเขมรที่พบในประเทศไทย²⁸ หรือศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทยอันหมายถึง รวมถึง โบราณวัตถุสถานขอมที่พบในประเทศไทย และโบราณวัตถุสถานที่ทำขึ้นในประเทศไทย โดยทำเลียนแบบศิลปะขอมในประเทศกัมพูชา²⁹ และผู้คนในวัฒนธรรมร่วมแบบเขมรในดินแดนประเทศไทยได้รับเอาคติความเชื่อ และการนับถือศาสนาของผู้คนในประเทศเขมรเข้ามาด้วย ดังนั้น จึงปรากฏหลักฐานงานเป็นศิลปกรรมที่ได้สะท้อนถึงการเคารพนับถือทั้งศาสนาพราหมณ์ ศาสนาฮินดู และศาสนาพุทธ ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนผสมผสานกับศิลปกรรมท้องถิ่นจนเป็นรูปแบบของศิลปะลพบุรี

เมื่อศิลปะขอมแพร่เข้ามาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันออกของไทย ราวพุทธศตวรรษที่ 12 จนเกิดการผสมผสานกับศิลปะทวารวดีในภาคอีสานแล้ว จึงได้แผ่ขยายผ่านเข้าสู่ภาคกลางตั้งแต่ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 16³⁰ อันเป็นช่วงเวลาที่วัฒนธรรมทวารวดีเสื่อมลง วัฒนธรรมเขมรสมัยเมืองพระนครได้เข้ามาแทนที่ ทำให้ศาสนาพราหมณ์เริ่มมีความสำคัญขึ้นอีกครั้ง เจริญอยู่จนกระทั่งในราวพุทธศตวรรษที่ 18 พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 กษัตริย์องค์สำคัญแห่งเขมรทรงนับถือศาสนาพุทธมหายาน ได้พบงานสถาปัตยกรรมและประติมากรรมขอมในประเทศไทย ที่เป็นงานศิลปกรรมอันเนื่องในพุทธศาสนาจำนวนมาก

คติและความหมายของการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะลพบุรีปรากฏขึ้น ในราวพุทธศตวรรษที่ 17 มาจากความเชื่อลัทธิเทวราชาของขอมที่มีตั้งแต่สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ทรงใช้เป็นหลักในการประกาศอิสรภาพของขอมต่ออาณาจักรชวา และรวมอาณาจักรขอมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน³¹ มีประติมากรรมกษัตริย์ให้ผู้คนเคารพเสมือนเทพเจ้า ต่อมาในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 พุทธศาสนาฝ่ายมหายานได้รับความนิยม จึงปรับจากเทวราชามาเป็นพุทธราชาตามคติมหายานที่เชื่อว่าพระพุทธเจ้าไม่ใช่มนุษย์ธรรมดา แต่เป็นโลกุตตรพ้นจากกิเลสทั้งปวง พระ

²⁸ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , ศิลปะในประเทศไทย , พิมพ์ครั้งที่ 10 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536) , 17 .

²⁹ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , ศิลปะลพบุรี (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง , 2547) , 1 .

³⁰ เรื่องเดียวกัน , 62 .

³¹ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , “ ปราสาทสติกกอกกรม , ” ใน ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 3 (พระนคร : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี , 2513) , 84 .

สรีระของพระองค์ การดำรงอยู่ของพระชนม์ และอาณาภาพของพระองค์ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่หลับไม่ฝัน มีสติควบคุมพระองค์ และอยู่ในสมาธิเสมอ เรียกว่า “กษัยญาณ” และมีอนุตปาตญาณ (ญาณรู้ความไม่เกิดอีก) อยู่ในภาวะที่เหนือมนุษย์ ดังนั้น ผู้นับถือพุทธศาสนาฝ่ายมหายานจึงนิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องเพื่อการเคารพบูชา³² ที่มีรูปแบบเป็นเครื่องทรงอย่างกษัตริย์ ซึ่งแตกต่างกันไปในรายละเอียดของรูปแบบ

หลักฐานด้านรูปแบบการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะลพบุรี เป็นศิลปะร่วมสมัยศิลปะนครวัด พระพุทธรูปทรงเครื่องมีมากที่สุดในระยะนี้ พบการทรงเครื่องทั้งพระพุทธรูปนาคปรกและพระพุทธรูปยืน ซึ่งปรากฏหลักฐานในดินแดนไทยครั้งแรก ณ ปราสาทหินพิมาย กำหนดอายุราว พ.ศ.1650 หรือราวพุทธศตวรรษที่ 17 เป็นภาพสลักบนทับหลังลานชั้นนอกทางทิศใต้ของปราสาทหินพิมาย จำหลักภาพพระพุทธรูปทรงเครื่อง ประทับยืนหลายองค์ แสดงปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ (หรือการทำวितรรกะทั้งสองพระหัตถ์) (ภาพที่ 15) ลักษณะการแสดงปางด้วยพระหัตถ์ทั้งสองข้างในระดับพระอุระ หมายฝ่าพระหัตถ์ออกมาด้านหน้า จับนิ้วพระหัตถ์เป็นวงกลม (วितรรกะ) ด้วยพระอังคุฐ (นิ้วโป้ง) และพระดัชนี (นิ้วชี้) ลักษณะเช่นนี้ จัดเป็นปางที่เกิดขึ้นเฉพาะและแพร่หลายอย่างมากในศิลปะสมัยทวารวดี³³

ภาพที่ 15 ภาพสลักพระพุทธรูปทรงเครื่อง ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์(วितรรกะสองพระหัตถ์) บนทับหลัง ที่ลานชั้นนอกทางด้านใต้ของปราสาทองค์กลาง ณ ปราสาทหินพิมาย ศิลปะลพบุรี พ.ศ.1650-1700
ที่มา : หม่อมเจ้าสุภัททิศ ดิศกุล , ศิลปะลพบุรี (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง , 2547) , 46 .

³² ผาสุก อินทราวุธ , พุทธศาสนาและประติมานวิทยา . 79 .

³³ ศักดิ์ชัย สายสิงห์ , ศิลปะทวารวดี : วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย (กรุงเทพฯ ฯ : เมืองโบราณ , 2547) , 195 .

พระพุทธรูปทรงเครื่องเหล่านี้คือเครื่องจักรห่มคลุมจีบเป็นริ้วทางด้านใน สบงสลักเหมือนผ้านุ่งสตรีในศิลปะเขมรแบบนครวัด ช่วงพ.ศ.1600-1650 คือ เป็นริ้วมีชายผ้าเป็นรูป “หางปลา” มีเข็มขัดผูกเป็นห่วงอยู่ทางด้านหน้า และมีอุบะเล็กๆ ห้อยประกอบ³⁴ เครื่องทรงของพระพุทธรูปเหล่านี้ มีการสวมมงกุฎเทริด รัตเกล้ามงกุฎทรงกรวยด้านหน้ามงกุฎสลักดัดลวดลาย สวมกุนทลกรองคอแผ่นใหญ่มีพู่ห้อยด้านล่าง สวมพารุรัต และตกแต่งรัตคด(เข็มขัด) ด้วยพู่ห้อยลงมา บนผ้าพระหัตถ์เป็นรูปธรรมจักร เครื่องทรงของพระพุทธรูปเหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงการใช้รูปแบบเครื่องทรงร่วมกันระหว่างเทวรูปและพระพุทธรูป รวมถึงประติมากรรมแบบอื่นในสมัยเดียวกัน เช่นเดียวกับประติมากรรมศิลปะเขมรแบบนครวัดที่พบในประเทศกัมพูชา

ศิลปะลพบุรีในช่วง พ.ศ. 1650-1700 จะปรากฏพระพุทธรูปทรงเครื่อง 2 แบบ คือ พระพุทธรูปทรงเครื่องนาคปรก และพระพุทธรูปประทับยืน

พระพุทธรูปปางสมาธิทรงเครื่อง นาคปรก เป็นแบบพระพุทธรูปที่พบมากที่สุดในช่วง พ.ศ.1650-1700 เครื่องอาภรณ์ประกอบด้วย รัตเกล้ามงกุฎมีเป็นรูปกรวยสูง และพระเกศาด้านหลังเป็นเส้นดกขึ้นไปเป็นแนวตรง ในระยะแรกมงกุฎมีกะบังหน้าเป็นลายประจำยามรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน สวมกุนทล พระพุทธรูปนาคปรกยังไม่ปรากฏอาภรณ์อื่น ทำให้องค์พระพุทธรูปปรากฏคล้ายกับไม่มีอะไรปกคลุม และบางครั้งก็ไม่มีอะไรแสดงให้เห็นว่ามีเครื่องจักร (ภาพที่ 16) ส่วนกรองคอที่มีอุบะประกอบ พารุรัต ทองพระกร และทองพระบาทอาจมีหรือไม่ก็มีก็ได้ และรัตเกล้ามงกุฎของพระพุทธรูปทรงเครื่องแบบลพบุรีในระยะนี้ จะต่างจากรัตเกล้ามงกุฎของพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะแบบนครวัดในประเทศกัมพูชาเล็กน้อย และอาจเป็นต้นเค้าของรัตเกล้ามงกุฎของพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะขอมแบบบายนในสมัยต่อมา สำหรับสบงนั้นทำเป็นขอบนูนขึ้นมาที่บนพระองค์ ซึ่งบางครั้งทำเป็นรัตคดคาคออยู่ สำหรับพระพุทธรูปทรงเครื่องเหล่านี้ พระมัสสุก็ปรากฏมีอยู่เฉพาะบางรูปเท่านั้นและพระเนตรมักจะไม่เปิดอยู่เสมอ³⁵

ส่วนพระพุทธรูปทรงเครื่องสำริดในสมัยนี้ พระพุทธรูปประทับยืนแสดงทั้งปางประทานอภัย หรือวิตรรกะทั้งสองพระหัตถ์ ตามแบบทวารวดี เครื่องอาภรณ์ประกอบด้วยสายรัดองค์ทำเป็นลวดลายซึ่งมักมีพวงอุบะห้อยประกอบ ชายสบงด้านหน้าเริ่มมีลวดลายเข้ามาประดับ ชายจีวรที่บานออกและม้วนเข้าที่มุมเบื้องล่างซึ่งแสดงถึงอิทธิพลศิลปะอินเดียแบบปาละ³⁶ (ภาพที่ 17)

³⁴ หม่อมเจ้าสุภัทรรดิศ ดิศกุล , ศิลปะลพบุรี , 43 .

³⁵ เรื่องเดียวกัน , 46 .

³⁶ เรื่องเดียวกัน , 47 .

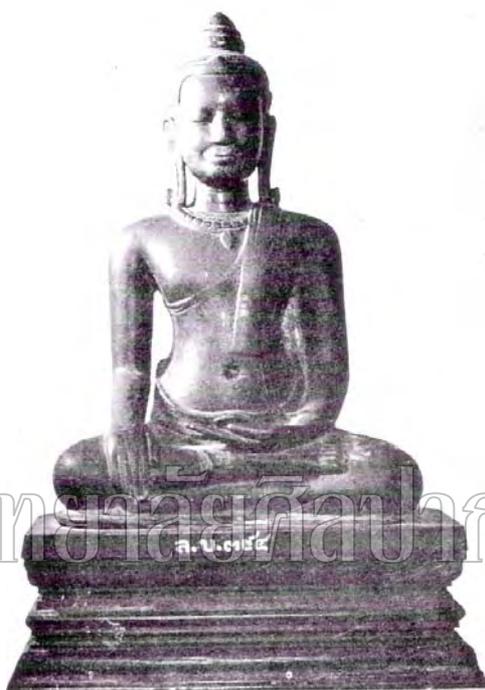
ภาพที่ 16 พระพุทธรูปปางสมาธิทรงเครื่อง นาคปรก ศิลา วัดหน้าพระเมรุ อยุธยา ศิลปะลพบุรี พ.ศ.1650-1700
ที่มา : หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , ศิลปะลพบุรี , 48 .

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 17 พระพุทธรูปทรงเครื่อง ปางประทานอภัย สำริด ศิลปะลพบุรี พ.ศ.1650-1700
ที่มา : หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , ศิลปะลพบุรี , 48 .

ในช่วง พ.ศ.1700-1750 พระพุทธรูปนิกายมหายานเจริญขึ้นอย่างแพร่หลาย และมีอิทธิพลลักษณะรูปแบบจากศิลปะภายนอกเข้ามาผสมด้วย จึงปรากฏมีพระพุทธรูปประทับนั่งแบบลพบุรีที่ครองจีวรห่มเฉียง และมีขอบจีวรต่อจากชายสี่เหลี่ยมที่พาดอยู่บนพระอุระด้านซ้ายลงมาคลุมพระหัตถ์ซ้ายและพระโสณี(ภาพที่ 18) การครองจีวรแบบนี้เป็นแบบปาละทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอินเดียอย่างแท้จริง และอาจผ่านประเทศพม่าเข้ามายังประเทศไทย³⁷

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนวิจัยศิลปกรรม

ภาพที่ 18 พระพุทธรูปปางมารวิชัย ทรงเครื่อง สำริด ศิลปะลพบุรี พ.ศ.1700-1750

ที่มา : หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , ศิลปะลพบุรี , 54 .

ต่อมาพระพุทธรูปแบบจารีตประเพณี ทั้งพระพุทธรูปนาคปรก และพระพุทธรูปปางมารวิชัยมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น มีการทำพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยลง แต่พระพุทธรูปทรงเครื่องสำริดและศิลาส่วนใหญ่ยังคงรักษาไว้พระศกซึ่งบางครั้งมีลายเม็ดประจำเข้ามาประกอบ และสวมกุดชโลไว้ด้วย และพระพุทธรูปทรงเครื่องบางองค์ทรงรัดเกล้าที่เรียกว่า เทริดชนนิก และกุดชโลแบบดอกสี่กลีบและมีพู่ห้อยระย้า (ภาพที่ 19) ที่แสดงให้เห็นว่าคงได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะจากอินเดียแบบปาละ ส่วนพระพุทธรูปทรงเครื่อง สำริด ยังคงรักษารูปแบบจากระยะแรก (พ.ศ.1650-1700) คือ ลี้มพระเนตร พระองค์เปลือยเปล่า แต่มีขอบจีวรพาดอยู่บนพระอุระด้านขวา และมีชายผ้ารูป

³⁷ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , ศิลปะลพบุรี , 51 .

สี่เหลี่ยมอยู่บนพระอุระซ้าย บางครั้งขอบจีวรมีลายเม็ดประจำมาประกอบ พระพุทธรูปเกือบทุกองค์แสดงปางสมาธิและมีวัตรูปกรวย (ผอบ หรือหม้อน้ำมนต์) ที่บางครั้งบานออกเป็นรูปดอกไม้ อยู่ในพระหัตถ์ขวา พระพุทธรูปลักษณะนี้ อาจหมายถึง พระโกสัณยคุรุ หรือพระพุทธเจ้าผู้รักษาโรคก็ได้ (ภาพที่ 20)

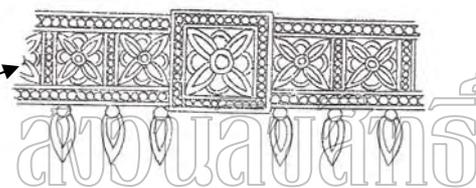

ภาพที่ 19 พระพุทธรูปปางมารวิชัยทรงเครื่อง สำริด ศิลปะลพบุรี พ.ศ.1700-1750
ที่มา : หม่อมเจ้าสุภัทราวดี ดิศกุล , ศิลปะลพบุรี , 54 .

ภาพที่ 20 พระพุทธรูปปางสมาธิ ทรงเครื่อง นาคปรก สำริด ศิลปะลพบุรี พ.ศ.1700-1750
ที่มา : หม่อมเจ้าสุภัทราวดี ดิศกุล , ศิลปะลพบุรี , 54 .

ส่วนพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืนที่สลักจากศิลายังคงรักษาการครองผ้าที่มีชายจีวรพาดอยู่เหนือพระอุระด้านซ้ายไว้ พระพักตร์เป็นลักษณะอมยิ้มแบบศิลปะชายน มีไรพระศก พระเกศาขมวดสลักอย่างแบน นูนขึ้นเล็กน้อย พระเกตุมาลา มักจะเป็นรูปกรวยประดับด้วยกลีบบัวซ้อนกันขึ้นไปเป็นชั้น ๆ ไม่สวมเครื่องประดับใด ๆ แต่กลับเพิ่มการประดับรัตนคคแบบเดียวกับประติมากรรมอื่นในศิลปะเขมรสมัยชายน และประดับชายสบงด้านหน้าด้วยลายรักร้อยเป็นหลัก มีการชักชายสบงผ้าขึ้นเหนือรัตนคคและยังแสดงให้เห็นขอบสบงโค้งหยักเหนือรัตนคคตามแบบศิลปะเขมร (ภาพที่ 21)

ภาพที่ 21 พระพุทธรูปทรงเครื่อง ปางประทานอภัย ศิลปะลพบุรี พ.ศ.1700-1750
ที่มา : หม่อมเจ้าสุภัทราวดี ดิศกุล , ศิลปะลพบุรี , 57 .

ช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ประติมากรรมมีน้อยลง พระพุทธรูปนาคปรกมักไม่ทรงเครื่องอย่างแต่ก่อน พระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืน มีเครื่องประดับมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการประดับที่รัตนคคปลายสบงสี่เหลี่ยมทางด้านหน้า พระพักตร์มีความงดงามน้อยลง พระขนง

ทำเป็นเส้นสั้นๆออกมา บนฝ่าพระหัตถ์มีลายธรรมจักรปรากฏอยู่ มงกุฎมีเกบังหน้าเป็นวงโค้ง ลงมาที่ขมับทั้งสองข้าง สวมกุดทอล กรองศอ และพาดูรีด ตกแต่งด้วยลายประจำยาม หรือลาย ดอกสี่กลีบเป็นหลัก และขอบสบงยังโค้งเว้าลงมาบริเวณพระนาภีอย่างประติมากรรมที่พบในศิลปะ เขมร ในประเทศกัมพูชา (ภาพที่ 22)

นอกจากนี้ยังนิยมทำพระพุทธรูปทรงเครื่องสำริด ขนาดย่อม เนื่องในพุทธศานา มหายาน เช่น พระพุทธรูปทรงเครื่องที่มีแผ่นเบื้องหลังที่บ และส่วนบนทำเป็นรูปใบไม้อันหมายถึง ต้นศรีมหาโพธิ และบางครั้งก็มีพระพุทธรูปเล็ก ๆ แสดงปางเดียวกันประกอบอยู่บนแผ่นเบื้องหลัง อันอาจหมายถึงพระพุทธรูปตรีภาย³⁸ (ภาพที่ 23) และพระรัตนตรัยมหายาน คือ พระพุทธรูป ทรงเครื่อง นาคปรก อยู่ตรงกลาง พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรอยู่เบื้องขวา และนางปรัชญาปารมิตา อยู่เบื้องซ้าย ซึ่งพบมากในประติมากรรมสำริดขนาดเล็ก และพระพิมพ์ดินเผา และโลหะผสม คงมี มาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา (ภาพที่ 23) และประติมากรรมสำริดที่มีแผ่นเบื้องหลังและ มงกุฎทรงเทริดแบบชนนิก ยังคงแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลศิลปะอินเดียแบบปาละที่ยังคงปรากฏอยู่ จนถึงพุทธศตวรรษที่ 20

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 22 พระพุทธรูปทรงเครื่อง ปางประธานอภัยทั้งสองพระหัตถ์ ศิลปะลพบุรี ราวพุทธศตวรรษที่ 18-19
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา

³⁸ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , ศิลปะลพบุรี , 65 .

มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 23 พระพุทธรูปตรีภักย์ สำริด ศิลปะลพบุรี พ.ศ.1700-1750

ที่มา : หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , ศิลปะลพบุรี , 64 .

ภาพที่ 24 แม่พิมพ์พระพุทธรูปรัตนตรัยมหายาน สำริด ศิลปะลพบุรี พ.ศ.1700-1750

ที่มา : หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , ศิลปะลพบุรี , 65 .

ศิลปะล้านนา

อาณาจักรล้านนาถือเป็นดินแดนหนึ่งที่พระพุทธศาสนาได้หยั่งรากลึก และเจริญรุ่งเรือง เป็นอย่างยิ่ง ดังเห็นได้จากงานศิลปกรรมล้วนสร้างขึ้นเนื่องในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น แม้งานศิลปกรรมจะรับเอาแบบอย่างมาจากดินแดนอื่น แต่ช่างล้านนาก็สามารถเลือกรับ ปรับใช้ให้เหมาะสม จนเกิดเป็นลักษณะเฉพาะของศิลปกรรมล้านนา ทั้งงานสถาปัตยกรรม พุทธประติมากรรม และประณีตศิลป์ เป็นต้น

งานประติมากรรมพระพุทธรูปในศิลปะล้านนา กลุ่มหนึ่ง ที่จัดได้ว่ามีความงามอย่างมาก คือ “พระพุทธรูปทรงเครื่อง” นิยมสร้างกันในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 อันเป็นยุคทองของศิลปกรรมล้านนา รัชกาลพระเจ้าติโลกราช ถึงรัชกาลพระเมืองแก้ว พ.ศ. 1998-2060

คติการสร้างพระพุทธรูปมีความเชื่อที่แตกต่างกันไป บ้างเชื่อว่าคติการสร้างมาจากปางทรมานพระยามหาชมพู ซึ่งได้พบหลักฐานว่าเป็นคตินิยมที่เกิดขึ้นในแถบล้านนาและล้านช้าง โดยได้พบรูปบุคคลลำริดชิ้นหนึ่งในศิลปะล้านช้างที่มีจารึกชื่อ “ชมภูปติ” หรือ “ชมพูปติ” ซึ่งเป็นนามของกษัตริย์ที่ปรากฏในเหตุการณ์พุทธประวัติ ตอนที่พระพุทธเจ้าทรงเทศนาโปรดพระยามหาชมพู ให้ทรงยอมรับพระธรรมและเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าต่อมา³⁹ คติการสร้างพระโพธิสัตว์พระศรีอาริยมุตไตรย หรือพระอนาคตพระพุทธเจ้า⁴⁰ ซึ่งสังคมล้านนาในอดีตอธิษฐานถึงพระองค์ เช่นปรารถนาจะได้ไปเกิดอีกครั้งในสมัยของพระองค์ เมื่อพระองค์เสด็จลงมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์ต่อไป⁴¹ และคติเรื่อง “จักรวาทิน” ซึ่งเป็นความเชื่อที่มาจากคติมหายานว่า พระพุทธเจ้ายังคงสถิตอยู่บนสวรรค์ในฐานะเป็นจักรพรรดิของจักรวาล⁴² เป็นต้น

³⁹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์ , “ ศิลปะล้านนา , “ เอกสารคำสอน ราชวิชา 405 317 ศิลปะในประเทศไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19-21 ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2547 , (อัดสำเนา) , 92 .

⁴⁰ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล , ศิลปะในประเทศไทย , 23.

⁴¹ สันติ เล็กสุขุม , ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย ฉบับย่อ : การเริ่มต้นและการสืบเนื่องงานช่างในศาสนา , 135.

⁴² ศิลป์ชัย ชื่นประเสริฐ , “พระพุทธรูปทรงมงกุฏเทริดในประเทศไทย ,” วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ภาคต้น , 2529 : 94.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ได้แบ่งรูปแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะล้านนาเป็น 2 กลุ่ม⁴³ คือ กลุ่มแรกเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องที่มีการครองจีวรปิดทับท่อนแขนด้านซ้าย และยังคงแสดงรูปแบบของพระพุทธรูปไว้ได้อย่างครบถ้วน เช่น มีขมวดพระเกศาและพระรัศมีเป็นเปลว โดยมีเครื่องทรงสวมทับไว้ ได้แก่ ชฎามงกุฏ กรองศอ ทับทรวง และพระอัครรงค์ ซึ่งสวมครอบทุกนิ้วพระหัตถ์ ดังเช่นพระพุทธรูปทรงเครื่องสององค์ ที่ประดิษฐาน ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพฯ (ย้ายมาจากวัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน) ทั้งสององค์เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิเพชร มีลักษณะที่สัมพันธ์กับศิลปะแบบปาละและพุกาม โดยเฉพาะการทำเครื่องทรงที่มีบัวประดับเป็นวงโค้งเหนือพระกรรณ มีพระพักตร์เป็นรูปไข่ มีพระรัศมีเป็นเปลว และชายสังฆาฏิเป็นแผ่นยาวจรดพระนาภี (ภาพที่ 25 , 26)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 25 พระพุทธรูปทรงเครื่อง ปางมารวิชัย ศิลปะล้านนา ศาลาเบญจจรศภาค วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ
ที่มา : รศ.ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์

⁴³ ศักดิ์ชัย สายสิงห์ , ศิลปะล้านนา , 90 .

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนอนุรักษ์ศิลปกรรม

ภาพที่ 26 พระพุทธรูปทรงเครื่องปางมารวิชัย ศิลปะล้านนา ระเบิดงคต วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ

ที่มา : รศ.ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์

กลุ่มสอง พระพุทธรูปทรงเครื่องกลุ่มนี้ แสดงแต่เครื่องทรงเพียงอย่างเดียว ไม่แสดงการครองจีวร ดังนั้นจึงไม่ปรากฏจีวรระหว่างตรงช่องพระกรซ้าย และนิยมขัดสมาธิราบ เครื่องทรงมีลักษณะเดียวกับกลุ่มแรก ซึ่งจากหลักฐานได้พบพระพุทธรูปกลุ่มนี้เป็นจำนวนมาก ได้แก่ กลุ่มของพระพุทธรูปที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ได้ทรงพระราชทานไว้ให้กับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร (ภาพที่ 26)

จากลักษณะรูปแบบแล้วคงสร้างขึ้นพร้อม ๆ กัน หรือหลังจากกลุ่มแรกไม่มากนัก เนื่องจากรูปแบบโดยรวมแล้ว มีลักษณะใกล้เคียงกัน สามารถเปรียบเทียบได้กับเทวดาปูนปั้นวัดเจ็ดยอด และอาจเชื่อมโยงกับกลุ่มเทวรูปสำริดในสมัยสุโขทัยที่สร้างขึ้นในสมัยพระยาสิทธิไท ในปี พ.ศ. 1893⁴⁴

⁴⁴ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะล้านนา, 91.

ภาพที่ 27 พระพุทธรูปทรงเครื่อง ปางมารวิชัย ศิลปะล้านนา พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร
ที่มา : รศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

พระพุทธรูปทรงเครื่องล้านนาที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่ง คือ พระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยา เป็นงานสร้างพระพุทธรูปที่มีลักษณะเฉพาะ คือ การสร้างด้วยหินทราย และการแสดงให้เห็นถึงลักษณะพัฒนาการอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของสกุลช่างพะเยา ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งร่วมสมัยกับยุคทองของล้านนา (ภาพที่ 27) ลักษณะพระพุทธรูปกลุ่มนี้ เกิดจากการผสมผสานทางด้านรูปแบบจากแหล่งบันดาลัยหลายแห่งทั้งจากล้านนา สุโขทัยและอยุธยา จนมีพัฒนาการของสกุลช่างพะเยาอย่างแท้จริง คือ พระพักตร์เป็นรูปไข่กลมแบน พระขนงโก่งเป็นสันโค้งบรรจบกันเป็นรูปปีกกา เชื่อมต่อกับพระนาสิก ลักษณะของสันพระขนงส่วนใหญ่เขาเป็นร่องลึกเฉพาะบริเวณเหนือพระเนตรเท่านั้น พระนาสิกค่อนข้างเล็ก และโด่ง ปลายพระนาสิกโค้งเป็นสามเหลี่ยมมนเป็นส่วนใหญ่ พระโอษฐ์บนหยักเป็นรูปปีกกา มุมพระโอษฐ์ทั้งสองข้างตัวขึ้นเล็กน้อย มีแนวพระศอกโค้งบรรจบกันเป็นมุมคล้ายรูปปีกกาเหนือพระนลาฏ บางองค์มีไรพระศก เม็ดพระศกพบทั้งที่มีลักษณะเป็นตุ่มกลมและเป็นตารางสี่เหลี่ยมคล้ายทรงพีระมิด พระพุทธรูปบางองค์ไม่มีเม็ดพระศก สันนิษฐานว่าคงเป็นเครื่องรักปิดทองใช้สวมประดับภายหลัง ส่วนพระเกตุมาลานั้นทำเป็นทรงเตี้ย รองรับพระรัศมีคล้ายดอกบัวตูมลักษณะเป็นตุ่มพบตั้งแต่ขนาดเล็กไปจนถึงขนาดใหญ่ พระวรกายพระพุทธรูปส่วนใหญ่ มีพระอุระอวบอ้วนและนูนออกมาอย่างมาก ครองจีวรห่มเฉียง แนวเส้นของจีวรและสังฆาฏิพบทั้งที่เป็นสองเส้นและเส้นเดียว สังฆาฏิส่วนใหญ่เป็นแผ่น ขนาด

ปานกลางไปจนถึงขนาดเล็ก ปลายสังฆาฏียวาวลงมาจรดพระนาภี พบทั้งประเภทปลายตัดตรง และที่ปลายแยกเป็นสองแฉก นิ้วพระหัตถ์ยาวเสมอกันทุกพระองค์ ดังเช่น เศียรพระพุทธรูป วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา เศียรมีเม็ดพระศกเป็นตารางรูปสี่เหลี่ยมทรงพีระมิด เป็นวิวัฒนาการสูงสุดของพระพุทธรูปในกลุ่มนี้ ที่เกิดจากการผสมผสานกันทางด้านรูปแบบจนเกิดเป็นลักษณะเฉพาะขึ้น คือ พระพักตร์ที่ผสมผสานกันระหว่างพระพุทธรูปอิทธิพลศิลปะสุโขทัยหมวดใหญ่ และกลุ่มที่มีลักษณะแบบอุททอง คือ พระพักตร์รูปสี่เหลี่ยม ลักษณะสำคัญของพระพุทธรูปกลุ่มนี้ คือ พระโอษฐ์ที่แสดงอาการยิ้ม โดยที่กลางริมพระโอษฐ์หยักเป็นรูปปีกกา มุมพระโอษฐ์ทั้ง 2 ข้าง ตวัดขึ้นอย่างมาก พระนาสิกโด่ง ปลายพระนาสิกเป็นรูปสามเหลี่ยมมนรับกับแนวพระโอษฐ์ที่ตวัดขึ้น รวมทั้งเส้นพระเนตรที่ส่วนปลายตวัดขึ้นรับกับพระโอษฐ์เช่นกัน และพระพุทธรูปทรงเครื่องปางมารวิชัย บนกุฏิวัดศรีโคมคำ สวมมงกุฏ มีกระบังหน้า กรองศอ สังวาล และพาหุรัด ลักษณะเครื่องทรงเทียบได้กับพระพุทธรูปสำริดในศิลปะล้านนา⁴⁵

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 28 พระพุทธรูปทรงเครื่อง ปางมารวิชัย ศิลปะล้านนา สกุลช่างพะเยา วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา ที่มา : ศักดิ์ชัย สายสิงห์ , ศิลปะล้านนา . เอกสารคำสอน รายวิชา 317 405 ศิลปะในประเทศไทย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 - 21 ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2546 , (อัดสำเนา) , 94.

พระพุทธรูปทรงเครื่อง ในศิลปะล้านนา แสดงถึงรูปแบบที่มีส่วนสัมพันธ์กับศิลปะปาละ และพุกามเป็นอย่างมาก คือรูปแบบการขัดสมาธิเพชรและเครื่องทรงพระพุทธรูปที่เห็นได้ชัดเจน

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน , 94 .

จากมงกุฏและกษัตริย์และได้แสดงให้เห็นถึงการรับรูปแบบจากศิลปะสุโขทัย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-20 ด้วยลักษณะพระพุทธรูปที่มีนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกันแบบพระพุทธรูปสุโขทัย หมวกพระพุทธรชินราช และเครื่องทรงที่มีรูปแบบและลวดลายคล้ายคลึงกับงานประติมากรรมในศิลปะสุโขทัย และศิลปะลังกา สมัยโพลนารูวะ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 – 18 จากการติดต่อสัมพันธ์กันทางด้านการศาสนา ตั้งแต่พระสุมนเถระขึ้นมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ.1912 ในสมัยพระยาสิทธิ เป็นต้นมา แต่ยังคงแสดงเอกลักษณ์ความเป็นล้านนาด้วยรูปแบบพระพักตร์ที่ยังคงเค้าของพระพุทธรูปล้านนา แบบเชียงแสน ที่เรียกกันแต่เดิมมา “แบบเชียงแสนรุ่นหลัง” และความนิยมในการประดิษฐ์ฐานปัทม์ที่รองรับด้วยฐานเหลี่ยม เจาะช่องกระจกที่เป็นลักษณะพิเศษในศิลปะล้านนา นอกจากรูปแบบพระพักตร์แบบเชียงแสนรุ่นหลังที่เป็นแบบศิลปะล้านนาแล้ว ยังแสดงให้เห็นด้วยการตกแต่งด้วยลายกระหนกแบบล้านนา ช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 20 ที่ประดับพารุฑพระพุทธรูปอีกด้วย

ดังนั้น พระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะล้านนา แสดงให้เห็นว่า แม้พระพุทธรูปจะสร้างขึ้นในช่วงเดียวกันหรือใกล้เคียงกันกับพระพุทธรูปทรงเครื่องที่มีรูปแบบอิทธิพลศิลปะปาละ และพุกาม ดังเช่น พระพุทธรูปทรงเครื่องในวัดเบญจมบพิตร แต่ช่างล้านนาได้สร้างสรรค์รูปแบบที่เลือกรับปรับเปลี่ยน จากงานศิลปกรรมในแหล่งอื่นมาผสมผสาน ดังเช่น แกร่งบันดาลใจที่สำคัญจากศิลปะสุโขทัย และรูปแบบต้นเค้าจากศิลปะพุกาม ที่ปรากฏเพียงการประดับตกแต่งบางส่วน จนเกิดเป็นรูปแบบเฉพาะของพระพุทธรูปทรงเครื่องแบบล้านนา กำหนดอายุได้ราวช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 และพระพุทธรูปสกุลช่างพะเยา ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 อันเป็นช่วงยุคทองของศิลปะล้านนา